

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено основні проблемні аспекти розвитку інноваційної сфери економіки в Україні. Доведено визначальну роль інноваційного розвитку економіки у систему державної політики. Обґрунтовано основні напрями розвитку інноваційної сфери в Україні.

Ключові слова: інноваційний розвиток, державна політика, інновація.

Исследованы основные проблемные аспекты развития инновационной сферы экономики в Украине. Доказана определяющая роль инновационного развития экономики в системе государственной политики. Обоснованы основные направления развития инновационной сферы в Украине.

Ключевые слова: инновационное развитие, государственная политика, инновация.

The basic problem aspects of development of innovative sphere of economy are investigational in Ukraine. The qualificatory role of innovative development of economy is well-proven in the system of public policy. Basic directions of development of innovative sphere are reasonable in Ukraine.

Keywords: innovative development, public policy, innovation.

Постановка проблеми та актуальність наукового пошуку.

Сучасні досягнення України в міжнародному вимірі конкурентоздатності економіки, рівня розвитку і особливо ефективності функціонування національної інноваційної системи є недостатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян. Головна проблема полягає в тому, що результативність, якість функціонування і структура креативної частини національної інноваційної системи – сектору досліджень і розробок, освіти, винахідництва – не повною мірою відповідають потенційним потребам інтенсивного розвитку економіки. З іншого боку, структурно відстала, технологічно низькоукладна вітчизняна економіка, отримана у спадок від СРСР, а також система підприємництва, що склалася під впливом нав'язаних Україні ззовні неоліберальних реформ, залишаються вкрай неприйнятними до сучасних досягнень науки та технологічних інновацій.

Аналіз досліджень і публікацій на які спирається автор. В основу написання даної статті покладено науково-теоретичні ідеї як вітчизняних так і зарубіжних теоретиків державної політики: зокрема, Дж. Андерсона, який під терміном «державна політика» розуміє цілеспрямований курс дій уряду для вирішення певної проблеми чи сукупності взаємопов'язаних проблем [1]; Т. Дайя, який розглядає державну політику – як те, що уряди роблять чи не роблять, чому вони це роблять і що це змінює (дієвість/пасивність уряду, причини цього й наслідки) [2]. Як певне, вчення про способи, причини й

засоби впливу (як, чому і що) на конкретну діяльність чи бездіяльність уряду, розглядає державну політику А. Гейденгаймер [3]. В. В. Тертичка, який досить ґрунтовно визначив дане поняття: «державна політика — це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [4, с. 54].

Серед науковців, які безпосередньо займалися дослідженням проблем інноваційної політики держави варто виділити М. Шарка, який встановив загальні закономірності та основні тенденції інноваційної діяльності [5], Орлюк О., Нежиборець В., Ревуцький С. займалися розробкою напрямів формування та розвитку інноваційної системи в Україні [6], Л. Федулова та М. Пашута, спираючись на узагальнення багаторічного світового досвіду інституціональних трансформувальних в інноваційній сфері, а також його адаптації до умов української дійсності, визначили найбільш характерні і прийнятні напрями інноваційного шляху розвитку економіки України [7].

Невирішені складові проблеми. Україна в новому тисячолітті, переважно завдяки вдалій зовнішній кон'юктурі, хоч і збільшила свій ВВП майже в шість разів, але технологічно відстала від провідних світових економік вже на десятки років.

Багаторічна зневага до інновацій в Україні сьогодні оцінюється як «непомічена катастрофа» і є головною причиною деформації економічних циклів через поглиблення кризової фази економічного циклу, а також втрати шансів на швидке відновлення науково-технічного та інноваційно-технологічного потенціалу нашої країни.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основною метою даної праці є науково-теоретичне обґрунтування інноваційного напрямку економічної політики України, як пріоритетного, за сучасних умов. Відповідно до визначеної мети передбачається вирішення таких основних завдань:

- визначити основні проблеми розвитку інноваційної сфери в Україні;
- обґрунтувати визначальну роль інноваційної складової в системі економічної політики держави;
- запропонувати пріоритетні засади державної політики у сфері розвитку інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інноваційної політики як особливого напрямку державної соціально-економічної політики зумовлено різким зростанням у сучасній світовій економічній системі ролі технологічних чинників у забезпеченні добробуту населення й національної безпеки держав. Ці процеси, у свою чергу, пов'язані

з глобалізацією економіки та початком переходу розвинених країн до так званої інноваційної стадії розвитку (кінець 70-х – початок 80-х рр. ХХ ст.).

Особливістю цієї стадії є становлення інноваційного сектора й форсований розвиток високотехнологічних виробництв. Підприємства не тільки адаптують і вдосконалюють запозичені інновації, а й самі їх генерують. Конкурентні переваги на інноваційній стадії ґрунтуються головним чином на спеціалізованих і високотехнологічних чинниках, роль традиційних чинників виробництва істотно знижується. У результаті економіка стає мобільнішою і менш чутливою до коливань світового ринку.

На інноваційній стадії формується широке коло галузей, здатних до міжнародної конкуренції, але велика частина з них отримує свої конкурентні переваги від галузей, які історично сформувалися і є традиційно сильними в цій країні [8, с. 14].

Слід підкреслити, що інноваційна діяльність сьогодні стає одним з найважливіших чинників забезпечення стійкого соціально-економічного та екологічно безпечного розвитку як окремих країн, так і світу в цілому.

Особлива актуальність інноваційного пристосування економіки України зумовлена, головним чином, наростаючою технологічно відсталістю виробництв, необхідністю швидкого завоювання ринків для обробного сектора вітчизняної економіки і збереження науково-технічного потенціалу країни.

Безспірним постулатом сучасної економічної політики є те, що держава зобов'язана підтримувати інноваційну діяльність. У свою чергу дифузія інновацій, тобто процес їх розповсюдження ланками соціально-економічної системи, підвищує не тільки культуру господарювання, а й загальну культуру суспільства. Окремі розвинені країни, які мають значні природні ресурси, в останні роки взяли посилений курс на стримування інтенсивності їх споживання і покладаються насамперед на інноваційний фактор розвитку, особливо під час кризи.

Якщо в ХІХ ст. причини криз пов'язувалися перш за все з перевиробництвом, помилками політиків і підприємців, природними та військовими катаклізмами, то вже в сучасних умовах учені все більше схиляються до того, що криза є результатом циклічної динаміки, обумовленої інноваціями.

В Україні серйозна потреба в модернізації назріла ще 10 років тому. Саме вичерпання життєвого циклу продуктів і технологій викликає депресію і необхідність системного запровадження продуктових, технологічних та організаційно-економічних нововведень.

На жаль, в Україні через недостатній і безсистемний державний підхід до технологічної модернізації, інноваційний розвиток фактично призупинено, а в країні продовжують панувати третій і 4-й технологічні уклади, в той час як у розвинених країнах відбувається активний перехід економіки на 5-й і 6-й технологічні уклади [9].

Структура промислового виробництва в Україні залишається деформованою і не створює стимулів для інновацій і технологічного розвитку економіки країни.

Навіть у відносно успішні докризові роки лише 4,5% загальної кількості українських підприємств випускали високотехнологічну продукцію, яка відповідала критеріям, прийнятим в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). На сьогодні майже 45% підприємств переробної промисловості використовують технології, вік яких складає до 10 років, а 37% - від 11 до 30 років [10, с. 134].

При цьому більшість підприємств, які використовують технологічні процеси, середній вік яких не перевищує п'ять років, працюють у сфері виробництва харчових продуктів та напоїв.

Незадовільний стан науково-інноваційної сфери негативно позначається на техніко-економічному рівні виробництва та стані міжнародної науково-технологічної співпраці України. В умовах, коли інновації ініціюють лише 13% підприємств, а впроваджують 10,8%, знижується частка інноваційної продукції. У 2000-2007 рр. майже 40% нових технологій були придбані за кордоном, причому більшість для галузей, які мають в Україні власну розвинену наукову базу (хімія і нафтохімія, металургія, машинобудування) [9].

Фінансування НДДКР з бюджету не перевищує 0,4% ВВП, при задекларованих законодавством розмірі в 1,7%. Частка програмно-цільового фінансування НДДКР не перевищує 10% витрат на науку за нормою 30%. Причому існує більше 40 розпорядників державних коштів у науковій сфері, що веде до розпорошення фінансування та неефективного використання коштів.

Крім того, стан НДДКР в Україні негативно позначається на зовнішній торгівлі наукомісткої продукцією, а спроба вийти з кризи шляхом нарощування експорту традиційних товарів і сировини веде до перманентної кризи. Резерви подібної політики в Україні вже давно вичерпані, про що свідчить суттєве погіршення зовнішньоторговельного і платіжного балансів в останні роки.

Сучасний стан наукової сфери України обумовлено довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних зі структурною деформованістю економіки країни, домінуванням в ній низько технологічних галузей і укладів, виробництв продукції з низьким рівнем доданої вартості, які об'єктивно малосприйнятливі до сучасних наукових досягнень.

Руйнівню вплинула на розвиток наукової сфери некомпетентна державна політика проведення неоліберальних ринкових реформ (приватизація, трансформація бюджетної, податкової, кредитної та інших фінансово-економічних систем) фактично без врахування науково-технологічного фактору та його впливу на ефективність і

конкурентоспроможність вітчизняної економіки. У відношенні до науки здійснювалась безперспективна політика «виживання» існуючого науково-технічного потенціалу замість його оновлення та якісного покращання для приведення у відповідність з потребами ринкової економіки.

На даний час лише менше третини всіх вітчизняних кандидатів і докторів наук працює безпосередньо в науковій сфері.

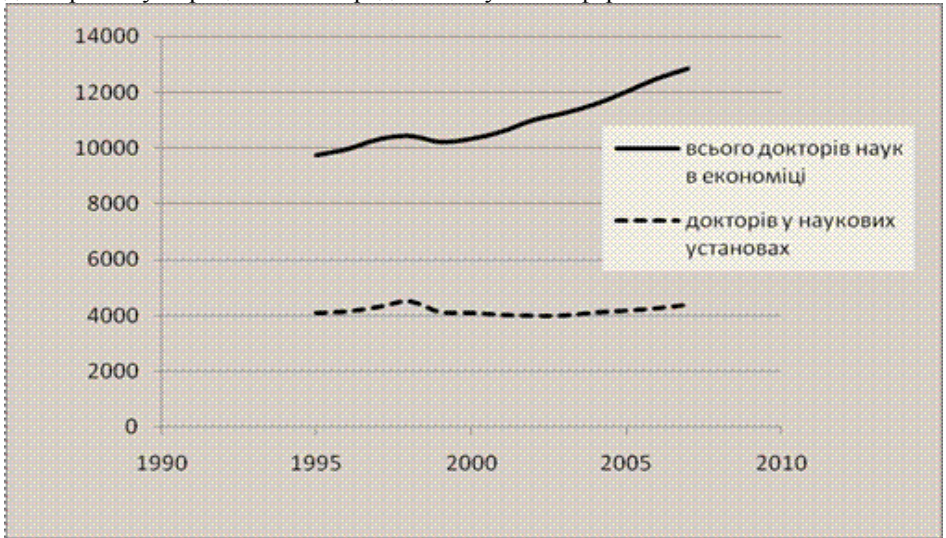

Рис. 1. Динаміка чисельності докторів наук в Україні ¹

¹ Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичні збірники за 1995 – 2009 рр. – К.: Держкомстат України

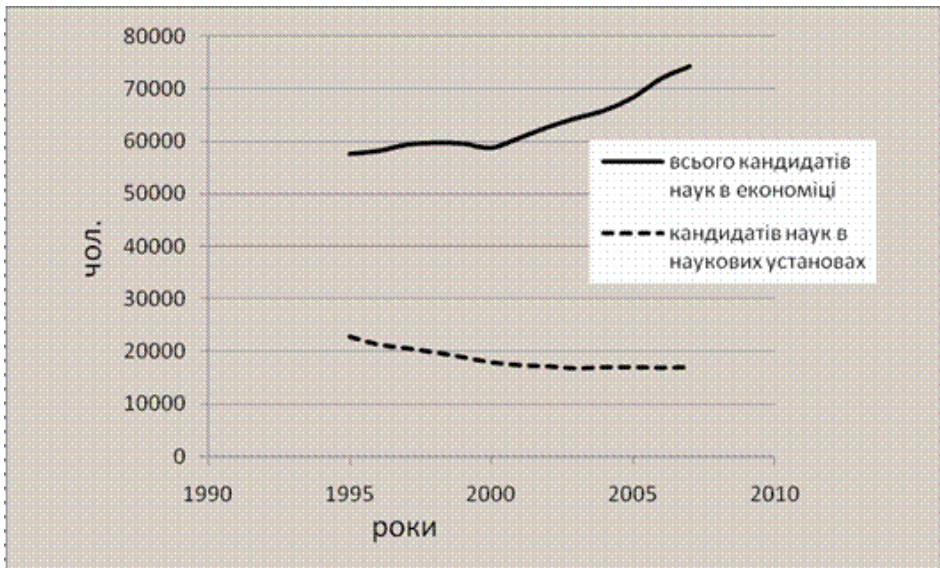

Рис. 2. Динаміка чисельності кандидатів наук в Україні

Інноваційні процеси у вітчизняній економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низько технологічні галузі виробництва, які природно відносяться до мало наукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1%.

Економіка України характеризується певною концентрацією капіталу в низькорівневих виробництвах, що не дає можливості Україні не

тільки зайняти гідне місце у виробництві конкурентної продукції, але також сформувати необхідний інвестиційний ресурс для переходу в найближчій перспективі на більш високий рівень технологічного розвитку.

Відзначимо, що в умовах економічного спаду експортні позиції високотехнологічних компаній України були більш стійкими, ніж виробництва з виготовленням товарів з низькою доданою вартістю.

Низький рівень інноваційного розвитку промисловості, відсутність сталої інноваційної системи є однією з головних причин більш глибокого протікання кризи в Україні, ніж в інших державах. Тому державна політика повинна обов'язково впливати на інноваційний розвиток економіки за допомогою всіх доступних прямих і непрямих важелів управління. У США, наприклад, під час кризи було прийнято антикризовий план вартістю \$787 млрд., з яких 26,9% спрямовано на податкові субсидії бізнесу, 33,9% - на прямі державні інвестиції, а 39,2% - на модернізацію інфраструктури і наукові розробки.

Україні, якщо вона прагне потрапити в еліту розвинених держав, вже зараз потрібно визначитися зі своїм посткризовим майбутнім, при цьому слід виходити з тісного науково-технологічного співробітництва з лідерами хай-тека - США, країнами ЄС і Китаєм. Важливо зберігати й науково-технічні зв'язки з Росією на взаємовигідних напрямках. Стратегія розвитку та поширення інновацій в українській економіці повинна об'єднати: стратегію лідерства в тих напрямках, де український науково-промисловий комплекс має технологічну перевагу, і стратегію наздоганяючого розвитку у напрямках, де спостерігається значне відставання. Якщо ж політика держави не буде спрямована на пріоритетну підтримку високотехнологічних галузей, економіка буде рухатися не за спіраллю, а замкнутим колом, і якісний рівень життя, як країни, так і окремо взятих людей, буде залишатися на порядок нижчим технологічно більш розвинених країн світу.

Проведення технологічної реструктуризації промисловості України також потребує підвищення ефективності наукової діяльності.

Напередодні розпаду СРСР (1991 р.) державне фінансування української науково-технологічної сфери становило 3% ВВП. У 1350 наукових установах працювало 450 тис. осіб, серед яких 295 тис. займалися безпосередньо науковими дослідженнями (на початок жовтня 2009 р. кількість останніх становила 77,4 тис.). Більше 32 тис. дослідників мали науковий ступінь доктора або кандидата наук (на 1 жовтня 2009 - 21,4 тис.). Тим не менш інтелектуальний потенціал України досі залишається досить потужним, за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна посідає 23-є місце серед 192 країн, що входять до цієї організації [10, с. 137].

Однією з проблем, що стримують розвиток інноваційної діяльності в Україні, є також розмитість пріоритетів. Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16 січня 2003 пріоритетною

визначена 41 сфера, що не дає можливості сконцентрувати обмежені ресурси на дійсно "проривних" для країни напрямках.

Для порівняння: у Росії ключовими визначено вісім наукових пріоритетів, у Німеччині - п'ять, при істотно більш потужних бюджетних можливостях цих країн [11, с. 320].

В цілому аналіз стану науково-інноваційної сфери України свідчить про системні проблеми, які консервують розрив між наукою та виробництвом і не сприяють ефективному технологічному розвитку нашої країни.

Багато в чому саме через відсталий технологічний уклад, дефіцит кредитних та інвестиційних ресурсів, високу корупцію, дуже поганий інвестиційний клімат і ділове середовище, а також слабку політичну волю до проведення реформ, у після кризовий період потенціал економічного розвитку нашої країни оцінюється і незалежними експертами, та міжнародними організаціям вельми песимістично.

Сучасний світ змінюється досить швидко, і навіть орієнтовані раніше на свою сировинну міць країни форсованими темпами починають перебудовувати свої економіки на новий технологічний уклад, щоб забезпечити довгочасну сталість і конкурентоспроможність.

Висновки. Основною причиною неефективного проведення в Україні ринкових реформ є втрата державою важелів управління соціально-економічним розвитком країни. Ні на початку реформ, ні в ході їх проведення не були чітко визначені роль, функції і зміст відповідальності держави за стан країни, яка почала жити в кардинально нових ринкових умовах.

Відповідно до цих умов повинна змінитися і роль держави. Без негайного вирішення цієї проблеми неможливо досягти будь-яких успіхів на шляху прогресу. Ці зміни полягають у наступному.

По-перше, Україна, як в минулому Японія, Південна Корея, Китай та інші країни, які продемонстрували успішне зростання своїх економік, має відмовитись від покірливого слідування доктрині неоліберального ринку, особливо її ортодоксальній моделі, використання якої консервує і навіть посилює роль України як сировинного придатку до розвинутих країн та постачальника за кордон дешевої робочої сили і жорстко гальмує інноваційний розвиток країни.

По-друге, Україна як держава має стати ефективним капіталістом не тільки для тієї частини власності, що формально визначається як державна, а й у відношенні до раціонального використання всіх ресурсів і всього національного багатства. Тільки за таких умов держава зможе ефективно впливати на розвиток економіки, забезпечувати і захищати інтереси кожного громадянина і суспільства в цілому.

По-третє, держава має всебічно підтримувати розбудову економіки на ринкових принципах, взявши при цьому на себе головну відповідальність за всеохоплююче загальне регулювання та стратегічне планування

економічного розвитку і безпосередню підтримку інноваційного процесу. Особливо визначальною роль держави має бути на докомерційних стадіях інноваційного процесу, в сфері високотехнологічних виробництв і в системі стимулювання інноваційної активності економіки і суспільства, а також у вирішенні питань розміщення продуктивних сил, ефективного використання національних природних ресурсів і людського потенціалу.

По-четверте, держава має забезпечувати розвиток інтелектуального потенціалу нації. Включаючи в державну політику фактор інноваційного розвитку, продукування інтелектуального потенціалу, створення і використання нових знань, технологій, інформації як джерел економічного піднесення, соціального і духовного розвитку, залучаючи до інноваційного процесу все своє населення, держава тим самим надасть вітчизняній економіці і підприємництву реальну перевагу в глобальній економіці і конкуренції.

По-п'яте, загальна політика держави має бути системною, інноваційно спрямованою, здатною забезпечити проведення узгоджених політичних (в тому числі конституційних), економічних, соціальних, технологічних та інших змін, залучити в процес цілеспрямованого оновлення життя країни все населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anderson J.E. Public Policymaking: An Introduction. - Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. - 355 p.
2. Dye T.R. Understanding Public Policy. - 7ed. - New York: Prentice Hall, Inc, 1992. - 384 p.
3. Heidenheimer A. Comparative Public Policy Studies Examined: an Odyssey in four parts // International Social Science Journal. - 1986. - Vol. 108, № 38, - P. 159-177
4. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: дис. ... доктора ю.н. : 25.00.01 / Валерій Володимирович Тертичка. – К., 2004. – 446 с.
5. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України // Економіка України. — 2005. — № 8. — С. 25-30
6. Орлюк О., Нежиборець В., Ревуцький С. Економіко-правові засади формування в Україні національної інноваційної системи // Інтелектуальний капітал. — 2007. — № 5. — С. 3-8
7. Федулова Л., Пашута М. Розвиток національної інноваційної системи України // Економіка України. — № 4. — 2005. — С. 35-47
8. Герасимова С.В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 103-112
9. Морква О. Як стати найкращими: мрії та реалії / О. Морква, О. Олейников. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/09/11/209237>
10. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М. Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємництва, 2008. – 226 с.

11. Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва. 2-е изд. - М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 624 с.